

"LIBERAL EDUCATION" В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Розглядаються сучасні тенденції в університетській освіті, значення Liberal arts education та проблеми реформування освітньої системи в Україні.

1. Міжнародний рух за ліберальну освіту.

Криза університету, спричинена спеціалізацією університетської освіти та утилітарним ставленням до неї, вже давно перестала бути суто освітньою проблемою, набувши соціального, а то й загальнофілософського значення. Вона стала предметом обговорення таких видатних філософів сучасності, як М. Гайдеггер, К. Ясперс, Х. Ортега-і-Гассет. Спробою практичного подолання цієї кризи став міжнародний рух за лібералізацію університетської освіти, за реорганізацію її на засадах *Liberal arts education*. Важливо відразу підкреслити, що йдеться не тільки про певну технологію педагогічної діяльності, а й про самі принципи, на яких вона будується.

Свідченням того, що цей рух набув справді міжнародного характеру, може слугувати Друга міжнародна конференція *The Challenge of Liberal education for 21st century*, що відбулася у Варшаві в жовтні 2000 року. Учасники конференції з 16 країн Європи, Азії та Америки визнали за необхідне сприяти впровадженню принципів *Liberal arts education* в університетське навчання, оскільки, як сказано в заключній декларації: *"Liberal education має повсюди стати невід'ємною складовою освіти 21 століття, бо спонукає студентів ставати змістовними, мислячими людьми і відповідальними громадянами. Ми мусимо підготувати нове поко-*

ління до того, щоб жити і брати на себе керівну роль у глобалізованому світі" [1]. Учасники конференції наголосили, що Liberal education відповідає вимогам сучасної університетської освіти і здатна прийняти виклик 21 століття. На чому ґрунтується це переконання, адже Liberal arts є досить-таки традиційним елементом в університетській освіті. Чи не є прихильність до нього, навпаки, радше виявом консерватизму, аніж новаторства?

2. Що таке Liberal arts education? Історична довідка. Як відомо, сам термін Liberal arts (*Aries liberales*) був народжений в умовах середньовічного університету і цілком відповідав потребам тогочасної системи освіти. Буквально він означав сім вільних мистецтв — *trivium* (граматика, риторика, логіка) і *quadrivium* (геометрія, арифметика, музика й астрономія), які викладалися на додаток до теології, канонічного права і медицини. В сучасних умовах цей термін означає неспеціальну, непрофесійну освіту. В своєму буквальному і прямому значенні, згідно з визначенням *Британської енциклопедії*, Liberal arts — це університетський навчальний план (curriculum), зорієнтований на передачу загальних знань і розвиток загальних інтелектуальних здібностей, на відміну від навчального плану професійного, професійно-технічного або технічного навчання. В сучасних коледжах та університетах до вільних мистецтв відносять

вивчення літератури, мов, філософії, історії, математики, а також науки як основи загальної (liberal) освіти.

Звернімо також увагу на те, що самий цей термін зберіг своє значення саме в тих університетах, які найдовше зберігали прихильність до середньовічних традицій. Це передусім університети Англії, особливості навчання в яких згодом були перенесені і на американський ґрунт. Але й там навчання на засадах *Liberal education* в основному локалізовано в коледжах, в той час як власне університетське навчання будується на інших засадах, більш відповідних сучасним реаліям. Зрозуміло, що розвиток науки і потреби суспільства давно вийшли за межі середньовічних *trivium* і *quadrivium*, відомо також і те, що цей розвиток пішов шляхом диференціації і спеціалізації, а сучасне суспільство ніщо так високо не цінує, як справжній професіоналізм.

Чим же привертає до себе цей термін і пов'язана з ним система навчання сучасних реформаторів університетської освіти? Чому саме з ним вони пов'язують її майбутнє? Можливо, для відповіді на це питання варто ще ненадовго зупинитися на історії. Річ у тому, що термін *Liberal arts education* має ще одне важливе значення, яке найповніше було виявлено в добу Ренесансу.

Так звані вільні мистецтва і тепер найчастіше асоціюються з гуманітарними науками, з гуманітарною сферою як такою, але слід пам'ятати, що в західній традиції терміном *гуманітарна* позначається не лише певна предметна галузь, що цей термін одного кореня зі словом *humanitas* (людяність). А тому це також і сфера діяльності, орієнтована на людину, це певний тип світогляду, для якого людина є власною метою. Отже йдеться не просто про гуманітарну освіту, а й про її гуманістичне спрямування.

Гуманізм, як такий, власне, і виникає в XIV—XV ст. в ренесансній Італії разом з поширенням гуманітарних знань: граматики, риторики, поезії, історії, моральної філософії. Слово *гуманізм* походить від *studio humanitatis*, тобто гуманітарної освіченості, яка мала світський характер і протистояла вченому богослов'ю. Термін *studia humanitatis* було запроваджено видатним італійським гуманістом Леонардо Бруні, який визначав його як "пізнання тих речей, які стосуються життя і звичаїв, і які вдосконалюють та прикрашають людину" [2].

Визначальним для гуманістичної культури є увага до людської особи, яка тут стає не тільки головним предметом мистецтва, провідною філософською темою, а, з іншого боку, й сама культура, передовсім гуманітарна, перетворюється на головний засіб її вдосконалення і розвитку. Стрижневою для гуманізму є ідея діяльного саморозвитку людської особистості, ідея її безмежного самовдосконалення, культивування людиною самої себе. Все-

бічний, гармонійний розвиток людської особи розглядається тут як самоціль.

Як підсумок, на початок ренесансної доби починає переважати інтерес до тих наук і занять, у яких підкреслювалось значення людини, її здібностей, благополуччя і земних справ. Теологія втрачає своє верховенство, а *reductio artium ad theologiam* (редукцію всього до теологічного аргументу) відкидається. Нове суспільство потребувало нової системи освіти, а середньовічні університети, для яких вільні мистецтва (*Artes liberales*) були чимось другорядним, почали втрачати свою адекватність. Відомий гуманіст, професор Падуанського університету П'єтро Паоло Верджеріо (Pietro Paolo Vergerio) підсумував ці потреби у славнозвісному педагогічному трактаті *De ingenuis moribus et liberalibus studiis* ("Про Манери Джентльмена та про вільні студії"), де виклав фундаментальні принципи, якими має керуватися освіта. Особливого значення він надавав вільним мистецтвам, метою яких був всебічний розвиток людини, Програма, накреслена Верджеріо, передбачала вивчення красномовства, історії і філософії, але містила в собі і математику, астрономію, природознавство, а також медицину, право, метафізику і богослов'я. Останнім, правда, приділялася значно менше уваги. Особливістю цієї програми було й те, що вивчення студентами різноманітних предметів тут мало передувати їхній остаточній спеціалізації. Головне призначення навчання полягало у підготовці студентів до суспільного життя.

Цікаво, що і в новочасній Європі розвиток ліберальних студій був пов'язаний із відродженням гуманістичної традиції. У XVIII ст. модернізація навчальних планів створила систему, наближену до того, що ми розуміємо під *liberal arts*, і виникла вона на хвилі *неогуманізму*. Ця система ґрунтувалася на тій ідеї, що освіта має бути засобом розвитку особистості. Але це був відносно короткий період в історії університетської освіти. В другій половині XIX ст. почався новий етап, суттю якого стала *професіоналізація* інтелектуальної праці. Ця тенденція ще більше підсилилася з перетворенням університетів на головні центри продукування наукових знань. Реформа університетської освіти, започаткована Гумбольдтом, створила найпоширеніший нині тип університету, в якому навчання поєднується з науковими дослідженнями. Все це перетворило університети надосить-таки замкнені структури, головна мета яких полягає у служінні науці й підготовці наукових кадрів, тобто у самовідтворенні. І хоча подібні трансформації були головним чином пов'язані з науково-технічною революцією, підготовка технічного персоналу для промисловості ще досить тривалий час залишалася на периферії університетської освіти.

Започатковані в Німеччині процеси професіоналізації інтелектуальної праці і створення сучасного університету були підхоплені згодом у Франції, але Англія ще тривалий час зберігала вірність традиції, залишаючи недоторканими елементи середньовічної і ренесансної освіти. Принаймні до початку XX СТ. тут зберігає свою привабливість ідеал освіченого джентльмена (*intellectual gentleman*). Запізніла професіоналізація університетської освіти характерна також і для Північних штатів Америки, освітня система якої перебувала під впливом Британії. Проте саме в США університети чимдалі, то більше почали орієнтуватися на прагматичні потреби індустрії, що швидко розвивалася. Саме тут з'являється модель так званої "університетської фабрики", яка пізніше була експортована і до Європи. Таким чином, наукові дослідження і підготовка науковців — головні цілі нового університету, були доповнені ще одною — підготовкою технічного персоналу для виробництва. Ясна річ, що ці процеси, пов'язані з професіоналізацією університетської освіти, мало що залишили від її гуманістичної традиції. Хоча деякі елементи, безумовно, збереглися і пов'язані вони передусім з *Liberal arts education*.

3. Liberal arts education в США та Східній Європі. Яке місце *Liberal arts education* посідає в системі сучасної університетської освіти? Найбільшого поширення цей тип навчання, як відомо, здобув в Англії і США. Приміром, в Північній Америці існують сотні *Liberal arts* коледжів, деякі з них функціонують самостійно, інші входять до структури університетів. Скажімо, Гарвардський, Йельський, Колумбійський університети мають такі коледжі в своїй структурі. З іншого боку, більшість американських університетів пропонують *Liberal arts programs* як частину додипломної (бакалаврської) і, отже, непрофесійної підготовки. Деякі *Liberal arts* коледжі мають вчительські програми, проте більшість їхніх випускників працюють у бізнесі, в політиці, на державній службі, сферах, які потребують не так вузької фахової підготовки, як загальної освіченості.

Що об'єднує всі ці коледжі і програми? Чи існує якийсь типовий навчальний план, який би дозволяв віднести навчальний заклад до *Liberal arts*? В своєму дослідженні, присвяченому реалізації ідеї ліберальної освіти в США, Генрі Грімел зазначає, що в жодному з цих коледжів, хоч вони і мають відповідну назву, ця ідея не була реалізована повною мірою, що їх відмінність від решти коледжів часто-густо є досить-таки умовною. Аналізуючи навчальні плани різних навчальних закладів цього типу, він пропонує деякий ідеальний навчальний план, який міг би стати нормативним для *Liberal arts* коледжу [3]. Не відомо, як відгукнулися американські коледжі на цю пропозицію,

але факт залишається фактом — не існує якогось стандартного навчального плану з *Liberal arts education*. Основу їх, зазвичай становлять гуманітарні дисципліни, але до них входять також дисципліни з соціальних і природничих наук. Значне місце в них посідають мистецькі студії. Не існує також стандартних вимог і до виконання цих планів. Скажімо, деякі з них мають нормативну частину (*core program*), деякі — ні. Деякі вимагають визначати мажор, деякі — ні. Деякі навчальні плани регулюють співвідношення дисциплін гуманітарного, соціального і природничого циклів, інші дають студентам повну свободу. Проте існують деякі спільні риси, що характеризують *Liberal education*. Переважно це такі: 1) для закладів такого типу не типові великі лекційні потоки; 2) типовим для них є використання інтерактивних методів навчання; 3) акцент при цьому робиться не так на власне навчання, як на самостійному здобутті знань.

Проте варто зазначити, що в багатьох, в тому числі й дослідницьких університетах нині впроваджуються ті самі підходи. З іншого боку, професори багатьох престижних *Liberal arts* коледжів провадять не менш інтенсивні наукові дослідження, ніж професори дослідницьких університетів. Висновок напрашується сам собою: сьогодні грані між власне університетами і *Liberal arts* коледжами поступово стираються. І те, що в *Liberal education* відповідає потребам сучасного розвитку, поступово засвоюється системою університетської освіти. Саме тому Ніколай Колосов у доповіді *What is Liberal education?*, виголошеній на конференції, про яку йшлося на початку, пропонує надалі користуватися саме терміном *Liberal education*, а не *Liberal arts education* [4]. Останній, на його думку, стосується лише локалізованої в коледжах додипломної освіти й орієнтує на збереження певних традицій, в той час як перший репрезентує стратегію майбутнього розвитку. І не тільки навчальних закладів певного типу, а й усієї університетської освіти.

Ця стратегія полягає, по-перше, в утвердженні гуманістичних цінностей, у підвищенні ролі загальної освіти і культури. Зрозуміло, що подібна стратегія заходить у суперечність з вимогами вузько професійної підготовки, оскільки і суспільство в цілому, і самі студенти та їхні батьки в більшості своїй вимагають передусім спеціалізованої професійної освіти. Відмовитись від професійної підготовки в сучасному університеті, мабуть, було б нереально. Але варто зважити й на те, що така професіоналізація склалася у відповідності з потребами індустріальної доби. Постіндустріальне суспільство висуває свої вимоги. Воно потребує людей всебічно розвинених, здатних до самостійної і відповідальної діяльності. *Мабуть найголовнішою проблемою сучасної університетської освіти є*

проблема поєднання компонентів загального і спеціального в ній, пошук оптимальної комбінації професійної підготовки з формуванням загальної культури, засвоєнням гуманістичних і демократичних цінностей.

По-друге, ця стратегія пов'язана з підвищенням продуктивності освіти, яка може бути досягнута не шляхом засвоєння студентами невпинно зростаючого обсягу знань, а шляхом формування у них передовсім здатності до продуктивного, творчого мислення. Пояснюючи цю стратегію, чеський філософ Ян Сокол звертає увагу на те, що не тільки сума тих знань, яку необхідно засвоїти для оволодіння певною професією, а й число самих цих професій постійно зростає. Ця тенденція вже тепер виходить за будь-які розумні межі, зазначає він [5]. І якщо взяти до уваги динамізм, властивий сучасному суспільству, постійне технологічне оновлення та модернізацію суспільного життя, неефективність сучасної освіти, орієнтованої на підготовку вузьких фахівців (професіоналів), стає очевидною. Вихід із цієї ситуації якраз і можна знайти в особливостях Liberal education, і полягає він у тому, що метою університетської освіти має стати не тільки засвоєння фундаментальних базових знань, а й формування у студентів здатності до навчання, до продуктивної інтелектуальної праці. Як зазначає Ян Сокол, у цьому відношенні Liberal education не є підготовкою до якоїсь спеціальної посади або роботи, принаймні, не в першу чергу. А передусім це — формування критично мислячої і творчої особистості [6].

І, нарешті, по-третє, ця стратегія полягає у формуванні базових демократичних цінностей. Зв'язок Liberal education з демократією полягає не лише у тому, що ця освіта передбачає включення до навчального плану відповідних дисциплін, а й у її орієнтації на формування у студентів навичок критичного мислення. Головним тут, мабуть, є те, що Liberal education означає не просто пасивну рецепцію певної інформації, а й активну участь студентів у навчальному процесі. Можливість сформувати власну програму навчання, свобода вибору курсів, сучасні інтерактивні методи проведення занять стають для студента справжньою школою демократії, відповідальності за власні рішення, вміння робити вибір і планувати своє життя, стають у повному розумінні цього слова школою свободи.

Можливо, саме цей третій аспект став головною причиною такого поширення Liberal education в країнах Східної Європи. Започаткований тут ще на початку 90-х років рух за реформування університетської освіти став важливим елементом прощання цих країн з тоталітарним минулим. Апеляція до принципів Liberal education була не так втіленням певної, запозиченої на Заході ідеальної моделі, як спробою адаптувати університетську

систему освіти до нових соціальних умов, пов'язаних з переходом до ринкової економіки і політичної демократії. На конференції, зокрема, було узагальнено досвід впровадження принципів Liberal arts education у країнах Східної Європи, проаналізовано його головні напрямки. Серед них варто відзначити такі. По-перше, Liberal arts розглядається тут як основа загальної університетської освіти і в багатьох університетах вона є обов'язковою частиною навчального плану, що доповнюється більш вузькою професійною підготовкою. По-друге, в традиційних державних університетах впроваджуються окремі програми (Liberal arts program), або й створюються окремі структурні підрозділи (Liberal arts коледжі). По-четверте, створюються окремі, значно гнучкіші за своєю структурою, навчальні заклади. Часто це — так звані невидимі (invisible) коледжі [7]. Незважаючи на різноманітність цих спроб, типовим для всіх країн Східної Європи є трактування Liberal arts education не просто як гуманітарної освіти, а передусім як системи принципово нових підходів до організації університетського навчання. Навчальні програми, які пропонуються тут, як правило, відрізняє міждисциплінарний характер, вони акцентують на індивідуальному плануванні, інтерактивних методах навчання тощо. Ці особливості організації навчального процесу поширюються не тільки на додипломну, а й післядипломну підготовку. Все це засвідчує, що під гаслами Liberal arts education в країнах Східної Європи здійснюється поступовий перехід до такої системи освіти, центром якої стає студент і задоволення його освітніх потреб (student-centered education).

4. Liberal education та реформа вищої освіти в Україні. До країн Східної Європи (принаймні, географічно) належить і Україна. Чи відбуваються подібні процеси у нас? Як відомо, реформа вищої освіти триває не один рік. Одним із її головних результатів стало формальне введення двох освітніх рівнів (бакалаврів і магістрів). Чому формальне? Тому, що таке нововведення нічого не змінило по суті. Головним для нашої університетської освіти залишається підготовка спеціаліста, фахівця [8].

Для більшості університетів програми підготовки бакалавра і магістра — лише необов'язковий додаток до програми підготовки спеціаліста: бакалавр трактується як недовчений спеціаліст, а магістр — як той самий спеціаліст (в усіх міністерських документах, принаймні, вони пишуться через кому). Формальне введення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів, отже, не спричинило якихось змін у самій концепції університетської освіти.

Щоправда, як певне нововведення, можна розцінити впровадження освітньо-професійних програм за напрямками підготовки, обов'язковим елементом яких є так званий цикл гуманітарних і сус-

пільно-економічних дисциплін. Цикл, що репрезентує їхню освітню складову. Створення таких програм, отже, можна вважати спробою поєднати загальну освіту з професійною підготовкою. А наявність такого циклу розцінити як впровадження елементів *Liberal arts* в університетське навчання. Треба віддати належне чиновникам з Міністерства освіти, яким вдалося вловити одну з головних тенденцій у реформуванні сучасного університету. Але спосіб, у який це зроблено, змушує констатувати, що всі ці спроби не змінили головного — принципової орієнтації нашої вищої освіти на *професійне* навчання. Іншого для неї за визначенням бути не може. Чи зміг би, приміром, у межах нашої освітньої системи функціонувати навчальний заклад, подібний до американських *Liberal arts* коледжів? Чи можна собі уявити у межах цієї системи існування міждисциплінарних бакалаврських програм або таких, які давали б студентові можливість комбінувати дисципліни різних напрямів. Кожний, хто хоч трохи знайомий з правилами державного ліцензування й акредитації закладів вищої освіти в нашій країні, дасть однозначну відповідь — ні. "Ні" тому, що у нас ліцензуванню підлягають *спеціальності*, а заклад, який би мав на меті надання якоїсь *загальної* освіти, програму якої, до того ж, формував сам студент, просто не отримав би дозволу на освітню діяльність.

Виникає парадоксальна ситуація: міністерство готове миритися з тим фактом, що більшість підготовлених вузами фахівців не працює за спеціальністю і, отже, кошти, витрачені на їхню підготовку, фактично викинуто на вітер; воно готове, далі, припустити, що, скажімо, інженер-будівельник може працювати в гуманітарному вузі методистом, а випускник мистецького вузу — очолювати комерційну структуру; що, нарешті, до аспірантури може вступати людина, яка не має відповідної спеціальності (була б вища освіта!), визнаючи тим самим, що в багатьох випадках важливим є сам факт такої освіти, а не певна спеціальність, але припустити, що по закінченні вузу людина може отримати диплом про загальну освіту, щось на кшталт *Bachelor of Arts*, міністерство не може. Натомість воно пропонує точніше враховувати потреби народного господарства у фахівцях і чіткіше планувати їхню підготовку у вузах. Мабуть, так і треба чинити в умовах планової економіки, але в умовах економіки ринкової, коли постійно зростає динаміка суспільного життя, жодні розрахунки не зарадять справі. В цих умовах не міністерство, а самі люди, з властивою їм інтуїцією, кругозором, здатністю орієнтуватися в ситуації, повинні цю справу вирішувати.

Однак це означає, що студенти за таких умов повинні отримати право брати участь у плануванні своєї навчальної діяльності. Зміст якщо не професійної, то, принаймні, загальної освіти мають вирішувати самі люди, що прийшли за цією освітою до університету. Без надання їм такого права годі й говорити про *Liberal education*. Освітньо-професійні програми, впроваджені міністерством освіти, якось-таки враховують цю обставину: необхідним елементом цих програм є так званий цикл *дисциплін вільного вибору студента*. Але кількісно це становить лише 10 % всієї програми і суттєво не впливає на її зміст, головне ж полягає в тому, що поза цим вибором залишаються як блок професійно орієнтованих дисциплін, так і загальноосвітній блок. Варто також зазначити, що на практиці навіть і цей мінімум свободи далеко не завжди витримується.

Висновок: не тільки міністерство, а й усі ми потребуємо нової філософії, зміни пріоритетів, ясно-го розуміння мети, заради якої існують і вузи, і вся система вищої освіти. Треба визначитися, що для нас головне: потреба держави у фахівцях, чи потреби самої людини, її інтелектуального і духовного саморозвитку. Досі головною метою нашої вищої освіти була саме підготовка фахівців для народного господарства. Тривалий час у нашій країні панував саме такий функціональний підхід. Вважалося, що головним призначенням університету має бути цілеспрямована підготовка майбутніх кадрів для держави. І навіть на думку не спадало, що таким призначенням може бути формування людської особистості, підготовка просто освіченої людини.

Свідченням того, що ситуація у нас практично не змінилася, можуть слугувати запроваджені міністерством "Стандарти вищої освіти", а також славнозвісні ОКХ (освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника), які становлять основу цих стандартів і є "державним нормативним документом, в якому узагальнюється зміст освіти, тобто відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце фахівця в структурі господарства держави і вимоги до його компетентності" [9]. З наведеної цитати випливає, що як і раніше визначальним для всієї системи освіти залишається функціональний підхід \ те місце, яке випускник має посісти "в структурі господарства держави". За логікою творців державних стандартів зміст освіти, тобто перелік дисциплін, що входять до складу освітньо-професійних програм, має визначатися ОКХ, а сама ОКХ має спиратися на державний класифікатор професій. Коло, як-то кажуть, замкнулося. Місця людині з її власними освітніми потребами в такій системі практично не залишається, а сама людина постає тут як сукупність виробничих функцій.

Термін "виробнича функція" є ключовим для цього документа.

Якщо головна мета існування численних університетів, академій та інститутів полягає у підготовці "спеціалістів з вищою освітою", фахівців для "господарства держави", то в такому разі зміст освіти, те, що, як і коли вивчати і справді мають вирішувати не студенти, а сама держава, призначені нею чиновники. Коли ж метою такої освіти є самі люди, вони не можуть далі усуватися від планування свого навчання. Без усвідомлення цього факту всі наші гасла і заклики щодо визнання гуманістичних цінностей, навіть офіційно зафіксовані в законі про освіту, так і залишаться на папері.

Без усвідомлення того, що головною метою освітнього процесу має стати сама людина, студент, який прийшов за освітою до університету, всі наші реформаторські зусилля виявляться недостатніми, а, головне, неадекватними потребам сучасного суспільного розвитку. Вони залишаться осторонь сучасних тенденцій в університетській освіті, яка все більше будується на засадах партнерства, створення для студентів вільного простору для саморозвитку, для побудови власної траєкторії в процесі набуття університетських знань. В цьому, власне, і полягає суть того, що ми називаємо *Liberal education*, тобто такої система освіти, яка реалізує її гуманістичну мету і відповідає фундаментальним цінностям демократичного суспільства, для якого вищим пріоритетом завжди була людина, людська особистість.

Від цього значною мірою залежить і ефективність цієї освіти. Адже не можна навчити студента думати, творчо і відповідально ставитись до навчання, не перетворивши його з об'єкта педагогічних впливів на суб'єкт навчальної діяльності, не зробивши його активним учасником навчального процесу. А реально це можна зробити лише тоді, коли сам студент братиме активну участь в організації і плануванні цього процесу, коли він братиме участь у формуванні своїх навчальних планів і програм. Без цього він, попри всі зусилля педагогів, так і залишиться засобом для якоїсь зовнішньої цілі, об'єктом чужої йому діяльності.

5. Liberal education в НаУКМА. Від самого початку, з моменту свого створення університет "Києво-Могилянська академія" будує свою освітню концепцію на засадах *Liberal arts education*. Цей вибір був продиктований не просто бажанням впровадити в окремо взятому університеті альтернативні щодо офіційної системи освіти підходи, а й прагненням підштовхнути освітянську реформу в нашій країні. Міністерство освіти теж мало можливість перетворити Києво-Могилянську академію на своєрідний експериментальний майданчик для апробації цих підходів. Принаймні, формально такі наміри було заявлено, оскільки нашим програмам було надано статусу експериментальних. Проте

минуло майже 10 років і замість узагальнити результати цього експерименту МОН організовує чергову перевірку на предмет відповідності наших програм державним стандартам.

Досвід цих років, однак, був досить повчальним. Попри всі позитивні досягнення маємо визнати, що спроба реформувати систему освіти в окремо взятому університеті всупереч офіційній освітній політиці і за умов майже повної залежності навчальних закладів від держави, — справа безнадійна. Досвід цих років дає чимало прикладів послідовної відмови (під тиском обставин, фінансової скрути, вимог міністерства тощо) від проголошених принципів. Зазначимо лише деякі з них: впровадження професійно орієнтованих бакалаврських програм, введення великих лекційних потоків, перехід до чисельно великих академічних груп, перетворення в багатьох випадках на порожню формальність принципу індивідуального планування, реорганізація факультету суспільних наук і створення натомість суто спеціалізованих, професійно орієнтованих навчальних підрозділів, поступова професіоналізація факультету природничих наук. Фактично лише факультет гуманітарних (згодом і суспільних) наук в оточенні професійно орієнтованих департаментів і факультетів намагався дотримуватися принципів *Liberal arts education*. Але і там процеси пішли у відповідному напрямку. Залишається ще магістеріум з його правилами вступу, які фактично перетворюють на умовність професійну орієнтацію бакалаврських програм. Досить відмовитися від нього як від окремої інституції і процес буде завершено.

Годі шукати винуватих: побудувати університет як своєрідну державу у державі навряд чи кому вдалося б. Натомість варто було б активніше впливати на державну політику в освітянській сфері, домагатися реальних академічних свобод тощо. Але і за тих умов, що склалися, університет може ще чимало зробити для реалізації своєї освітньої концепції. По-перше, це максимальне впровадження (наскільки це дозволяє структура освітньо-професійних програм) принципу виборності курсів; по-друге, створення необхідних умов для виконання студентами програм додаткової спеціалізації (*minor*); по-третє, впровадження міждисциплінарних програм і збереження, наскільки це можливо, взаємної відкритості ("прозорості кордонів") між факультетами і кафедрами; по-четверте, підтримка магістеріуму як окремої інституції. Нарешті, можна було б запропонувати створення в межах університету окремої структури (школи, коледжу, програми) на засадах *Liberal arts education*. І останнє: університету варто було б провести серйозне обговорення результатів експерименту, розпочато-го 10 років тому.

1. The Educational Leadership Program. Newsletter. Fall 2000/ Volume 2, Issue 1. Page 7.
2. Цит. за: *Боткин Л. М.* Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления. — М., 1978. — С. 6.
3. *Henry H. Grimmel.* The Liberal Arts College and the ideal of Liberal Education.
4. *Nikalay Koposov.* What is Liberal education? / "The Challenge of Liberal education for 21st century". Conference Paper.
5. *Jan Sokol.* What is Liberal education about? / *Kritika & kontekst.* 2/99. — P. 106.
6. Там само.
7. *Nikalay Koposov.* Вказ.праця.
8. В "Нормативно-методичному положенні по розробці освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника вищого навчального закладу" про це прямо сказано: "Основною метою функціонування ВНЗ є підготовка студентів до професійної діяльності". Див.: Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти. Додаток до наказу Міносвіти №285 від 31 липня 1998р. К., 1998. — С. 12.
9. Там само. — С. 18.

Valentyn Gusiev

"LIBERAL EDUCATION" IN A CONTEXT OF MODERN PHILOSOPHY OF EDUCATION

The modern lines in university education, meaning Liberal arts education and problem of reforming of system of education on Ukraine are considered.